

NOUS DOCUMENTS SOBRE ELS CATALANS A LES FIRES DE LA XAMPANYA

por

MARIA TERESA FERRER I MALLOL

Com ja se sap, les fires de la Xampanya foren, en el segle XIII, el centre d'intercanvi comercial més important d'Europa, on convergiren els mercaders i els productes del Nord i del Sud d'Europa¹. Els catalans no n'estigueren absents.

Que els catalans acudien a les fires de la Xampanya durant el segle XIII era quelcom que ja sabiem. Ja fa molt de temps que Capmany publicà un document del primer de setembre de 1259, en el qual Jaume I disposava que els mercaders de Lleida que, com els de Barcelona, València i Montpeller, acudien a les fires de la Xampanya, poguessin nomenar allí un cònsol que, juntament amb el dels mercaders barcelonins, fes el repartiment de parades a la Llotja comú que hi tenien. Però, segons es desprèn del document, els catalans freqüentaven les fires des d'abans d'aquesta concessió².

Bourquelot reuní en el seu estudi sobre les fires de la Xampanya

* El tema de la comunicació que havia anunciat era «Pagaments a les fires catalanes i a les fires de Provins en el segle XIII». Després de redactar el resum, però, vaig trobar més documentació referent tant a les fires catalanes que comentava, les de Vilafranca, Barcelona i Montcada, com a les fires de la Xampanya, amb la qual cosa la comunicació s'allargava excessivament. Per tal de no sobrepassar els límits d'extensió establerts i atès que les noves notícies sobre les tres fires catalanes citades eren especialment del segle XIV, he decidit publicar aquesta part de la comunicació anunciada en una altra ocasió.

Abreviaturas usadas: ACA = Arxiu de la Corona d'Aragó; ACB = Arxiu de la Catedral de Barcelona.

¹ R. H. BAUTIER, *Les Foires de Champagne. Recherches sur une évolution historique*, «Recueils de la Société Jean Bodin», V. *La Foire*, Brusselles, 1953. pp. 87-147, especialment, p. 105.

² A. de CAPMANY y de MONTPALAU, *Memorias históricas sobre la Marina, Comercio y Artes de la antigua ciudad de Barcelona*, 2.ª ed. a cura de E. GIRALT y RAVENTÓS i C. BATLLE y GALLART, II, Barcelona, 1962, p. 31, doc. 15.

diverses notícies que confirmaven l'assistència de mercaders de la Península a les fires, però, atès que hom qualificava tots els peninsulars de "hispanus" o natural "de Hispania" (nom que contemporàniament els catalans reservaven a la part ocupada pels sarraïns), es fa difícil determinar quins eren catalans. Potser ho era un que fins i tot tenia casa a Provins: "de domo Gilaberti de Hispania" el 1224; el nom Gilabert sembla almenys ben català. Altres, com un tal Nicolau "de Hispania", potser també ho eren, almenys el nom Nicolau era freqüent a Catalunya³.

Tots els mercaders de Barcelona, com els de Lleida i els de València, segons el text del document de Jaume I, anaven a les fires de la Xampanya a vendre cordovans, cuiros adobats de boc o de cabra que sembla que hi feien un gran paper. Les fires de la regió no eren de duració idèntica, però generalment tenien un període ferial de vuit dies d'entrada i deu dies de fira pròpiament dita, al cap dels quals s'acabava la venda dels draps, immediatament després, als onze dies, concloïa la venda de cuiros i pelleteria i seguidament la de mercaderies a pes; sis setmanes després del començament de la fibra, concloïen les operacions financeres a les botigues dels canviadors, bé que 52 dies després de l'apertura hom podia prendre lletres de fira, instruments dels contractes estipulats a les fires, que gaudien dels seus privilegis⁴. Les pells, donc, mereïen una atenció especial al reglament i cal suposar, per tant, que eren un capítol important entre les mercaderies a vendre. Com veurem, dos dels mercaders catalans que segons els nostres documents acudiren a les fires de Provins eren blanquers i hem de suposar que hi portaren pells a vendre.

Les fires que se celebraven a la Xampanya eren sis, dues a Troyes, dues a Provins, una a Lagny-sur-Marne i una a Bar-sur-Aube, de manera que essent com eren tan llargues constituïen pràcticament una fira contínua.

Les úniques fires per a les quals podem documentar ara una assistència concreta catalana són les de Provins i la de Bar-sur-Aube. Les de Provins se celebraven, una pel mes de maig, que començava el dimarts abans de l'Ascensió i durava 46 dies, i una altra pel mes

³ F. BOURQUELOT, *Étude sur les foires de Champagne, sur la nature, l'étendue et les règles du commerce qui s'y faisaient aux XIIe, XIIIe et XIVe siècles*. «Mémoires présentés par divers savants à l'Académie des Inscriptions et Belles Lettres de l'Institut Impérial de France (Deuxième série. Antiquités de la France)», V-1, Paris, 1865, p. 196.

⁴ *Ibidem*, pp. 84-85.

de setembre, que començava el dia 14, dia de la Santa Creu, i durava fins a Tots Sants. La primera fira tenia lloc a la vila alta o castell de Provins i la segona a la villa baixa. La de Bar-sur-Aube començava el dimarts abans de la mitja Quaresma i durava quinze dies⁵.

Dos dels documents que hem trobat es refereixen a les fires de maig de Provins i ambdós són del mateix any 1261. Aquest any la Pasqua fou molt tardana, el 24 d'abril, i l'Ascensió s'escaigué el dijous 2 de juny. Les fires començaren, doncs, el 31 de maig, que era el dimarts immediatament anterior.

El primer d'aquests documents és del 8 d'abril i fou redactat a Barcelona, davant el notari Guillem Rossell. Es tracta d'un canvi que el blanquer barceloní Ramon Cases es comprometé a pagar a Joan "Verayre", de Saint-Antonin, a les fires de Provins de maig. Ell havia rebut 57 lliures i mitja de moneda barcelonesa i per aquesta quantitat hauria de pagar 50 lliures torneses o provenesines a Provins, bé al mateix Joan "Verayre", bé a Guillem Hug, a Hug de la Peyra o a Ramon de Berenchs o a una altra persona per ells. Els noms dels creditors semblen occitans; Joan "Verayre" ho era almenys amb tota seguretat, perquè Saint-Antonin és un lloc situat prop de Montauban. El pagament havia d'ésser efectuat "salvas in terra", és a dir, sense risc, i "infra iustum paccamentum ipsius fire", dins del termini, doncs, destinat a les operacions financeres de la fira, període que, com hem dit, seguia als deu dies de plena fira o als divuit des de la seva apertura. Per a major seguretat dels seus creditors, Ramon Cases aportà un fiador, Guillem Bruguera, blanquer també, que trobarem tot seguit novament⁶.

Sembla clar que Ramon Cases o bé necessitava diners per esmerçar en les mercaderies (potser cordovans tractant-se d'un blanquer) que volia portar a la fira de Provins, o bé no volia tornar amb els diners que obtingués de la venda dels seus productes per por dels robatoris. En tot cas el pagament confiava fer-lo amb els diners resultants de la venda de la seva mercaderia a Provins. Cal assenyalar que Ramon Cases complí les seves obligacions, perquè el pergami fou cancel·lat amb les tires de talls angulars habituals en aquests casos.

El segon document és del 30 de maig i fou redactat a Montpeller pel notari Hug de Sant Gil. Es un altre canvi, pres ara per Guillem

⁵ *Ibidem*, pp. 75-82.

⁶ Apèndix, doc. 1. Sobre el període de recte pagament a les fires de la Xampanya, cf. F. BOURQUELOT, *Études*, 1, pp. 84-85.

Bruguera, que hem vist com a fiador de Ramon Cases al document precedent, i per Joan Torre, mercaders de Barcelona tots dos i qui sap si blanquers també tots dos; Guillem Bruguera, almenys, ho era perquè consta en el document anterior. Ambdós mercaders, que, doncs, s'encaminaven ja cap a Provins, es comprometien a pagar a la fira d'aquesta localitat 220 lliures torneses al barceloní Guillem Babot. En aquesta ocasió el canvi prengué la forma simple d'un debitori perquè no hi havia canvi de moneda, ja que els diners es rebien i s'havien de pagar en moneda tornesa. També en aquesta ocasió hom especifica que caldrà pagar-les "salvas in terra", és a dir, sense risc, i "infra rectum pacamentum" de la fira. Aquesta vegada, essent tots els mercaders de la mateixa nació no hi hagué fiadors. Entre els testimonis figuren alguns noms catalans: Pere de Pruners ho és segur i també ho sembla Guillem Despi o Pi, d'Arenys, i Guillem Bernat de Vilafranca⁷. ¿Anaven tots ells a la fira o simplement es trobaven a Montpeller per altres afers? Es difícil de precisar, però sabem, almenys, que hi anaren quatre mercaders catalans el 1261: Ramon Cases, Guillem Bruguera, Joan Torre i Guillem Babot. Com en el cas anterior també Guillem Bruguera i Joan Torre pagaren llur deute i el pergamí on constava fou cancel·lat amb cinc tires de talls angulars.

Això és tot el que podem dir respecte a aquests dos documents. De Ramon Cases podem suposar, repetim-ho, que anà a negociar-hi amb pells, cosa natural tractant-se d'un blanquer. La mateixa cosa podem dir de Guillem Bruguera i el fet que Joan Torre sigui company seu de deute ens permet suposar que hi tenia algun negoci en comú i que possiblement era del mateix ram. Ja és més difícil de saber què anava a negociar a Provins Guillem Babot, que és l'únic del qual no sabem la professió ni la podem suposar. Hi anava a comprar els draps del Nord, francesos i flamencs, tan apreciats a Catalunya? Per ara, mentre no tinguem més notícies sobre aquest mercader, no podem dir sinó que és una possibilitat a tenir en compte.

Aquesta possibilitat és certesa plena en un altre document posterior, del 8 de maig de 1304, molt més ric en detalls i referent ara a la fira de Bar-sur-Aube, que comentarem també malgrat que sobrepassa lleugerament el marc del segle XIII.

Es tracta d'una acta notarial redactada probablement en un lloc de la Xampanya, potser a Bar-sur-Aube mateix. L'escrit és a mig

⁷ Apèndix, doc. 2.

camí entre una simple carta i una acta de notificació i fou redactada per un notari florentí, Aldobrandino Paltimanni, un dels que devien seguir als mercaders italians per tal que no els manqués l'auxili del notari en una terra que no tenia la mateixa tradició del notariat llatí; en aquesta ocasió serví als representants dels mercaders de Chalons a la fira per tal de donar garantia d'autenticitat i forma jurídica convenient a llur demanda adreçada al rei Jaume II. La demanda hauria estat tramitada normalment pels guardes de la fira, que, sense ésser notaris, tenien credibilitat a tot arreu com a persones investides d'una jurisdicció especial. Però, segons fa constar el mateix Aldobrandino en el seu escrit, la fira del Bar-sur-Aube ja s'havia acabat i per tant els guardes de la fira havien cessat en llur funció. En efecte, aquest any el segon diumenge de Quaresma s'havia escaigut el 23 de febrer; la fira, doncs, devia haver començat el dimarts anterior, 16 de febrer i es devia haver acabat el 3 de març. El període de recte pagament de la fira devia haver conclòs sis setmanes després de l'inici de la fira, el 24 de maig, si és que la fira s'ajustava exactament al mòdul més comú a les fires de la regió que hem exposat abans, i d'aquest dia al 8 de maig havien passat molts dies, de manera que és comprensible que els guardes de la fira ja haguessin acabat llurs funcions.

Aldobrandino Paltimanni donava fe en el seu escrit que davant d'ell s'havien presentat "Thomasius Nogetta", "Petrus de Marsono" i "Johannes Duca", clergues i burgesos de Chalons, que eren els receptors o representants dels burgesos d'aquesta ciutat a les fires de la Xampanya. Aquests, en nom d'alguns burgesos de Chalons, que no són identificats, exposaren al notari que el mercader barceloní Berenguer Colomer havia comprat a llurs representats draps (els famosos "exalons") per valor de 1806 lliures torneses "sub corpore nundinarum", és a dir, a fiar fins al període de recte pagament de la fira. Els receptors dels burgesos de Chalons a les fires asseguraven que si llurs compatriotes havien obrat així havia estat per la confiança que els mereixia tant la potència i la justícia del mateix rei Jaume II, a la jurisdicció del qual estava sotmès Berenguer Colomer, potència i justícia heretades pel monarca, deien, dels seus predecessors, el seu pare i el seu avi, és a dir, Pere el Gran i Jaume el Conqueridor, com la lleialtat dels mercaders de Barcelona.

Berenguer Colomer, però, no féu honor a aquesta lleialtat dels mercaders barcelonins i no es presentà a pagar el seu deute, ni envià tampoc ningú que ho fes per ell, durant el període de recte pagament de la fira. El deute era important i els mercaders afectats

recorregueren al capità dels mercaders provençals a les fires de la Xampanya, Ramon Arpi, de Montpeller, per tal de saber notícies de Berenguer Colomer. Ramon Arpi, en nom propi i en nom dels mercaders que representava, declarà davant del notari Aldobrandino Paltimanni que no sabia res del citat Berenguer Colomer, de manera que als de Chalons no els quedà altre recurs que adreçar-se directament al senyor jurisdiccional del mal pagador, Jaume II, demanant-li que fes justícia i fou Aldobrandino Paltimanni qui s'encarregà de fer l'escrit adreçat al rei⁸.

Deixant de banda l'anècdota del mercader barceloní mal pagador, aquest document ens demostra dues coses importants: la primera que els mercaders catalans acudien directament a les fires de la Xampanya a comprar els draps del Nord, tan apreciats a casa nostra, i que no es refiaven exclusivament de comprar-los a centres de redistribució com podien ésser les fires de la França meridional⁹. La segona cosa que ens demostra és que els mercaders catalans a les fires de la Xampanya estaven lligats a l'organització dels provençals, la "universitas mercatorum Provincialium", altrament no tindria sentit el recurs dels receptors dels mercaders de Chalons al capità dels provençals.

Cal tenir present que, des d'aviat, els mercaders que acudien a les fires de la Xampanya s'organitzaren per tal de coordinar llurs activitats. Ja hem vist que el 1259 Jaume I autoritzà els mercaders de Lleida a elegir a les fires un cònsol com el que hi tenien els de Barcelona, els de València o els de Montpeller. Cap a mitjan segle XIII, s'imposà una organització superior i els italians d'una banda i els provençals de l'altra es constituïren en "societas" i "universitas", al cap de cadascuna de les quals fou elegit un capità. Aquest capità representava els membres de la "universitas" prop dels guardes de la fira o prop del rei de França, els prínceps o llurs oficials i sembla que exercien també una certa jurisdicció sobre els seus conciutadans. El capità dels provençals i llenguadocians no era elegit pels cònsols de les diferents ciutats sinó pel consell de Montpeller¹⁰; és explicable així que, essent Montpeller senyoriu de Jaume el Conqueridor primer i dels reis de Mallorca després, els catalans

⁸ Apèndix, doc. 3.

⁹ Sobre alguna d'aquestes fires cf. G. ROMESTAN, *Perpignan et les foires de Pézenas et de Montagnac aux XIVe et XVe siècles, a Pézenas ville et campagne, XIIIe-XXe siècles*, Montpeller, Fédération Historique du Languedoc Méditerranéen et du Roussillon, 1976.

¹⁰ R. H. BAUTIER, *Les Foires de Champagne*, pp. 130 i 131.

no tinguessin inconvenient a incorporar-se a la universitat dels provençals.

Tres documents són ben poca cosa per a un tema tan important, però són molt atesa la manca de notícies actual. Ens permeten, almenys, d'arribar a algunes conclusions: confirmar que els catalans acudien a les fires de la Xampanya, que hi venien cordovans i altres pells i que hi compraven draps del Nord i suposar amb bons fonaments que estaven adherits a la "universitas Provincialium".

A P E N D I X

1

1261, abril, 8. Barcelona

Ramon Cases, blanquer barceloní, reconeix deure a Joan Verayre de Saint-Antonin un canvi de 57 lliures i mitja de moneda barcelonesa. Promet pagar-li a ell o a Guillem Hug, a Hug de la Peyra o a Ramon de Berenchs o altra persona per ell 50 lliures torneses o provenesines per aquella quantitat a les pròximes fires del mes de maig de Provins. Surt fiador seu Guillem Bruguera.

ACB, Diversorum C (d), caps 9, núm. 218. Pergamí de 21,5 × 13 cms., cancel·lat amb tres tires de talls angulars.

Sit omnibus notum quod ego, Raymundus de Casis, blancherius et civis Barchinone, confiteor et recognosco tibi Johanni de Verayre de Sancto Antonino et tuis et cui velis quod recepi a te mutuo in denariis numerando quinquaginta septem libras et mediam monete barchinonensis perpetue de terno, pro quarum cambio, renunciando excepcioni pecunie non numerate, promitto dare et solvere tibi vel Guillelmo Hugonis aut Hugoni de la Peyra vel Raymundo de Berenchs aut omni homini pro bono vestro petenti quinquaginta libras turonensium vel provenesiensium fortium commune bone monete curribilis et legalis, salvas in terra, intus primam firmam de Pruhins de may, infra iustum paccamentum ipsius fire, sine dilacione et excusacione et absque omni vestri dampno et missione. Vero si de dicto termino in antea pro dicto mutuo postulando et recuperando te vel dictos socios tuos opportuerit missiones aliquas facere vel dampnum aliquod sustinere, totum simul cum dictis quinquaginta libras turonensium vel provenesiensium solvam et restituam indilate tibi credatur inde vobis plano verbo et absque aliqua calumpnia, obligans tibi et dictis Guillelmo Hugonis et Hugoni de la Peyra ac Raymundo de Berenchs et vestris propter hec omnia bona mea mobilia et immobilia in quibus melius accipere volueritis sine vestro dampno. Item dono tibi fideiussorem Guillelmum de Bruguera, blancherium et civem Barchinone, qui cum me et sine me tibi et dictis tuis sociis de predictis teneatur. Ego enim Guillelmus de Bruguera, fideiussor, renuncians epistole divi Adriani et legi dicenti quod prius conveniatur debitor quam fideiussor et cullibet alii iuri et consuetudini pro me in hoc facientibus, [c]onvenio et promitto sub obligatione omnium bonorum meorum teneri tibi dicto Johanni de Verayre et dictis tuis sociis de predictis, cum dicto Raymundo de Casis et sine eo.

Actum est hoc VI° idus aprilis, anno Domini M^oCC^oLX^o primo.

Sig(+)num Raimundi de Casis, sig(+)num Guillelmi de Brugera, qui hec firmamus.

Testes sunt Berengarius Faylibe, Petrus Otger et Petrus de Fraga.

Signum (signe) Guillelmi Rosselli, notarii Barchinone, qui hec scribi fecit et clausit, die et anno quo supra.

2

1261, maig, 30. Montpeller.

Guillem Bruguera i Joan Torre, ambdós de Barcelona, reconeixen deure a Guillem Babot, també de Barcelona, 220 lliures torneses i prometen pagar-les a les pròximes fires del mes de maig de Provins.

ACB, Diversorum C (d), caps 23, núm. 2878. Pergami de 18,5 × 10,5 cms., cancel·lat amb cinc tires de talls angulars.

A[nn]o Dominice incarnationis millesimo ducentesimo sexagesimo primo, scilicet ter[c]cio kalendas iunii, ego, [Guillelmus] de Brugueria, et ego, Johannes de Ture de Barchinona, ambo et quisque insolidum, cum testimonio huius publici instrumenti confitemur nos debere tibi, Guillelmo Babot de Barchinona, et tuis ducentas et viginti libras turonensium, quas nobis in pecunia numerata magno amore mutuo tradidisti, renunciantes ex certa sciencia excepcioni non habite et non numerate dicte pecunie et promittimus et convenimus tibi stipulanti et recipienti quod dictas CCXX libras turonensium persolvemus tibi vel cui volueris in primis nundinis venientibus Prouini de madio infra rectum pacamentum, salvas in terra, quod nisi faceremus et tu deinde propter moram solutionis manulévando dictam pecuniam vel alio modo dampnum aliquod sustinueris, illud totum tibi vel tuis restituemus et reddemus et inde tuo solo simplici verbo credemus absque sacramento et testibus et aliqua probacione. Et pro hiis omnibus et singulis complendis et observandis obligamus tibi et tuis nos et omnia bona nostra presentia et futura et ita, ut dictum est, nos confitemur debitores et pacatores, quisque insolidum, ad tuam et tuorum aut cuiuscumque volueris voluntatem et commonitionem et omnibus iuribus, auxiliis et beneficiis quibuslibet contra predicta venire possemus renunciamus.

Acta sunt hec in Montepessulano, in presencia et testimonio Petri de Pruneris, Guillelmi de Pino de Arenis, Guillelmi Bernardi de Villafranca et mei Hugonis de Sancto Egidio, publici Montispessulani notarii, qui rogatus a partibus hec scripsi, cum aposicione signi mei (signe).

3

1304, maig, 8.

El notari Aldobrandino Paltimanni de Florència, atès que els guardians de la fira de Bar-sur-Aube ja han cessat en llurs funcions, dona fe en una acta adreçada al rei Jaume II de Catalunya-Aragó que davant seu s'han presentat "Thomasius Nogetta", "Petrus de Marsono" i "Johannes Duca", receptors a les fires de la Xampanya dels burgesos de Chalons, queixant-se que el mercader barceloní Berenguer Colomer comprà draps per valor de 1.806 lliures torneses a diversos mercaders d'aquella ciutat a la fira de Bar-sur-Aube, draps que no pagà en el termini de pagament de la fira. Reclamat pels receptors de Chalons, Ramon Arpi, capità dels provençals a les fires de la Xampanya, ha declarat no saber res de Berenguer Colomer. Els receptors de Chalons demanen al rei que faci justícia.

ACA, C, perg. de Jaume II, núm. 2.013; 29,5 × 25 cms.

Al dors un escut triangular amb tres ratlles verticals.

In Dei nomine, amen et sue incarnationis anno millesimo trecentesimo quarto, indicione secunda, die octavo mensis maii.

Per hoc presens scriptum clareat et sit notum vobis serenissimo ac potentissimo domino domino Jacobo, Dei gratia Arragonum, Valencieque reingnorum regi et comiti Barchinone illustri, quod impresencia Aldobrandini Paltimanni de Florentia, iudicis et notarii infrascripti, scilicet,^a me presentem paginam scribentis, accesserunt viri providi et discreti Thomasi Nogetta, Petrus de Marsono et Johannes Duca, clerici et burgenses Cathalaunenses, receptores in nundinis Campanie pro burgensibus Cathalaunensibus, me iamdictum notarium dolentes lacrimabiliter requirendo ut potentie vestre sub meo singno grave dampnum burgensibus predictis per vestrum burgensem Barchinone nuper in nundinis Barri super Albam illatum exponere deberem, videlicet, quod Berengarius, dictus de Colom-bier, mercator Barchinone, sub corpore nundinarum nuper emit a pluribus burgensibus Cathalaunensis civitatis plures pannos sive drappos, quorum pretia ascendunt ad summam mille octingentorum sex librarum turonensium, quare dicti burgenses, confidentes de vestra potentia et iustitia, que ab antiquo derivant a felicis memorie et clare recordationis genitore et progenitore et aliis predecessoribus vestris, ac etiam de legalitate qua semper mercatores Barchinone usi fuerunt, prout usi sunt, sub dictarum potentie, iustitie et legalitatis fiducia dictos drappos dicto Berengario libere tradiderunt secundum consuetudinem nundinalem. Vere quia in pagamento dictarum nundinarum dictam pecuniam expectabant, ut mox est, dictus Berengarius non venit nec aliquis pro ipso ad dictum pagamentum faciendum, certificati etiam per nobilem et discretum virum dominum Raymundum Arpini de Montepesulano, capitaneum universitatis mercatorum Provincialium nundinas Campanie frequentantium, qui capitaneus tam per se quam per suos mercatores retulit coram me iamdicto notario nullos se scire rumores de dicto Berengario, quare cum dampnum sit ita grave, sicut patet, et nundinales custodes non assint ad presens, qui dominationi vestre scribere possent de predictis, eo quia iam de nundinis fecerunt discessum, felici dominationi ac illustri serenitati vestris, dicti clerici receptores cum humilitate pro dictis burgensibus subplicant et inclinant potentiam et iustitiam vestras inplorantes quatenus in predictis vestri honoris et Dei reverentie ac iustitie intuitu taliter providere dingnetur regalis munificentia quod sibi onor cedat et inde possitis apud Deum et mundum merito commendari et quod clara fama vestrorum subditorum non pereat ob defectum iustitie.

Ego, Aldobrandinus Paltimanni, de Florentia, imperiali auc(sign)toritate iudex et notarius, predicta omnia, prout a predictis michi enarrata fuerunt, hic fideliter scripsi et potentie vestre serenitatis notificavi, quam Dominus conservet per tempora longiora, ideo me subscripsi in testimonium veritatis et presens scriptum singno meo singnavi, quo utor in publicis documentis.

a. Scilicet a l' original.